

дательстве Украины. Формулируются предложения относительно закрепления данного принципа в Земельном кодексе Украины.

Ключевые слова: сельскохозяйственные земли, право собственности, принцип приоритета.

Summary

The priority of private ownership right to agricultural land as a principle of agricultural land legislation is substantiated. The content and forms of reflection of the principle in land legislation of Ukraine are analyzed. It is proposed to improve the formulation of the principle in Land Code of Ukraine.

Key words: agricultural lands, ownership rights, principle of priority.

Отримано 28.01.2010

Ю. С. ПЕТЛЮК

Юрій Степанович Петлюк, кандидат юридичних наук, ст. викладач Національного університету біоресурсів і природокористування України

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН» І «ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЕЛЬ»: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Одними з найфундаментальніших юридичних категорій, що використовуються у земельному праві, є поняття «правове регулювання земельних правовідносин» і «правовий режим земель». Поняття правового регулювання земельних правовідносин має як законодавче закріплення, так і широке застосування у спеціальній літературі, а поняття правового режиму земель, не маючи законодавчого закріплення, є усталеним у науці земельного права.

Метою цієї статті є з'ясування на основі порівняльно-правового аналізу сутності термінів «правове регулювання земельних правовідносин» і «правовий режим земель» і встановлення їх співвідношення.

Для проведення порівняльно-правового аналізу вищезазначених термінів необхідно зосередитися на загальнотеоретичних поняттях «правове регулювання» та «правовий режим» як юридичних категоріях.

У теорії права під правовим регулюванням розуміють цілеспрямований вплив норм права та інших спеціально-юридичних засобів на поведінку людей і на суспільні відносини з метою їх упорядкування¹; встановлення певних правил поведінки та контролю за їх дотриманням²; здійснюване державою за допомогою права і сукупності правових засобів упорядкування суспільних відносин та їх юридичне закріплення³; регулювання суспільних відносин за допомогою норм права та інших правових засобів (актів застосування, договорів тощо)⁴.

На думку А. С. Піголкіна, правове регулювання включає всі форми впливу права на суспільне життя: видання норм права, здійснення правових приписів у конкретних діях суб'єктів права, забезпечення виконання цих приписів, тобто правової поведінки, а також усе те, що створює основу та передумову для такої поведінки⁵.

Л. С. Явич указує на те, що правове регулювання проявляється у різних формах юридичного впливу на поведінку суб'єктів, який здійснюється в інтересах соціальних груп чи суспільства в цілому⁶.

Категорія правового регулювання, зазначає В. М. Горшенев, у найбільш узагальненій формі відображає соціальне призначення та роль права як одного із найважливіших організуючих факторів у системі соціального управління суспільних відносин⁷.

Правове регулювання є ніби «агрегатом» в механізмі дії права, який приводить в рух його у разі виникнення відповідних потреб та інтересів, задоволення яких можливе і об'єктивно необхідне засобами права. Воно має впроваджувати в систему соціальної регуляції юридичні засоби організації поведінки та діяльності індивідів і їх колективів, блокуючи деструктивні форми їх прояву та стимулюючи конструктивну активність громадян та їх організацій⁸.

Правовий режим як юридична категорія також утвердився у загальнотеоретичній юридичній науці. Він визначається як особливий порядок правового регулювання, що виражається в певному поєднанні юридичних засобів і який створює бажаний соціальний стан та конкретний ступінь сприятливості або несприятливості для задоволення інтересів суб'єктів права⁹; порядок регулювання, що виражений у комплексі правових засобів, які характеризують особливе поєднання дозволів, заборон, а також позитивних зобов'язань¹⁰; специфічний вид правового регулювання, який знаходить своє вираження у своєрідному комплексі правових стимулів та правових обмежень¹¹; соціальний режим певного об'єкта (явища, процесу, соціальної підсистеми), закріплений нормами права та забезпечений сукупністю юридичних засобів¹² тощо.

Поняття правового регулювання земельних правовідносин та правового режиму земель утвердилися також і у галузевій юридичній науці, зокрема в науці земельного права.

Г. О. Аксеньюнок зазначає, що при трактуванні правового режиму будь-якої категорії земель потрібно дати визначення цих земель як об'єкта земельних відносин, визначити коло землекористувачів цих земель, встановити їх права та обов'язки¹³.

На думку М. І. Краснова, під правовим режимом державного земельного фонду варто розуміти встановлений нормами права порядок можливої або необхідної поведінки людей щодо землі як до об'єкта права виключної власності держави, державного управління земельним фондом, права землекористування і правової охорони¹⁴.

В. І. Семчик вважає, що під правовим режимом земель розуміють як встановлені правовими нормами право власності і користування земельними ділянками, так і порядок та умови їх набуття у власність чи користування, зміни і припинення права власності, порядок та умови використання відповідно до цільового призначення, правової охорони земель й відповідальності за порушення земельних прав і земельного законодавства¹⁵.

Для Н. І. Титової важливим не лише особливий порядок правового регулювання, а й результат. Правовий режим земель, зазначає дослідниця, є наслідком правового регулювання суспільних земельних відносин на основі врахування природних і соціальних особливостей земель як їхнього об'єкта, що забезпечує інтереси суб'єктів цих відносин та спеціальний порядок використання цих земель¹⁶.

Правовий режим земель як встановлену нормами права можливу й належну поведінку щодо землі – об'єкта права власності та інших прав на земельні ділянки, об'єкта державного управління земельними ресурсами та правової охорони визнає І. О. Іконицька¹⁷.

Іншу думку висловлює С. А. Боголюбов, вважаючи, що правовий режим земель визначається сукупністю правил їх використання та включення до цивільного обігу, охорони, обліку та моніторингу, встановлених земельним, містобудівним, лісовим, водним, природоохоронним та іншим законодавством, законодавством про надра й поширюється на землі певної категорії¹⁸.

У статті 3 Земельного кодексу України, яка має назву «Регулювання земельних відносин», відображається основний напрям правового впливу на цей вид суспільних відносин – встановлення та забезпечення реалізації відповідних норм права через прийняття законів та інших нормативно-правових актів. Так, згідно з ч. 1 вищезазначеної статті, «земельні відносини регулюються Конституцією України, цим Кодексом, а також прийнятими відповідно до них нормативно-правовими актами»¹⁹.

Автори одного із нещодавно виданих науково-практичних коментарів Земельного кодексу України²⁰ запропонували ґрунтовну класифікацію (за критерієм юридичної сили), у якій відображені всі джерела земельного права, норми яких застосовуються у процесі регулювання земельних правовідносин. Це є основною формою впливу на земельні правовідносини.

Отже, враховуючи вищезазначене, можна стверджувати: правове регулювання земельних правовідносин є цілеспрямованим впливом на поведінку громадян та інших суб'єктів земельних правовідносин за допомогою правових (юридичних) засобів в одній з підсистем соціальної регуляції суспільних відносин. Це явище, як зазначає Т. І. Тарахонич, становить певний процес, зумовлений об'єктивними та суб'єктивними чинниками, а саме рівнем зрілості та стійкості суспільних відносин, рівнем соціальної структури суспільства, станом економічного розвитку суспільства, загальним рівнем правової культури населення тощо²¹.

Щодо правового режиму земель, то під ним слід розуміти порядок правового регулювання земельних правовідносин, тобто порядок здійснення впливу на поведінку суб'єктів земельних правовідносин, знову ж таки із застосуванням різних правових засобів, насамперед встановлення та закріплення норм права, за допомогою яких врегульовуються земельні правовідносини.

Спільною ознакою правового регулювання земельних відносин і правового режиму земель як юридичних категорій є те, що в їх межах функціонують однакові методи (тобто сукупність закріплених земельним законодавством прийомів і способів, за допомогою яких право впливає на земельні відносини та поведінку людей у процесі цих відносин²²) та способи правового регулювання земельних відносин як їх складові частини.

До основних методів як у правовому регулюванні земельних відносин, так і в правовому режимі земель, відносяться імперативний (метод обов'язкових державних велінь, приписів, встановлення заборон, обмежень та невідворотності заходів юридичної відповідальності за порушення земельного законодавства) та диспозитивний (учасники земельно-правових відносин є рівноправними, і кожному з них надається право ухвалення самостійного рішення).

Серед способів регулювання земельних відносин, які мають безпосереднє відношення до обох вищезазначених юридичних категорій, слід назвати дозвіл (характеризується тим, що він містить вказівку на такий варіант поведінки людей за тих чи інших обставин, який є найдоцільнішим і відповідає інтересам суспільства, тобто приписує позитивний характер поведінки), заборону (містить припис утримуватися від поведінки, що є небажаною в інтересах суспільства або шкідливою для нього) та позитивне зобов'язання (є нормативним закріпленням юридичного обов'язку вчиняти певні дії в інтересах суб'єктів права).

Усі ці способи знаходять безпосереднє вираження у відповідних регулятивних нормах об'єктивного права – тих, що уповноважують, забороняють, зобов'язують. Крім того, кожному із способів відповідає певна форма реалізації права, а саме: дозволу – використання, зобов'язанню – виконання, забороні – дотримання²³.

Проведене дослідження дає змогу зробити висновок про те, що поняття «правове регулювання земельних правовідносин» і «правовий режим земель» не є тотожними чи подібними за змістом, незважаючи на те, що вони мають багато схожих ознак. Правовий режим земель є насамперед специфічним порядком регулювання земельних правовідносин, який здійснюється з використанням різноманітних юридичних засобів.

Запропонована стаття – це частина наукового пошуку, метою якого є дослідження загальнотеоретичних проблем у сфері регулювання земельних правовідносин, тому вищевикладений матеріал може слугувати підґрунтям для подальших наукових розвідок у цьому напрямі.

¹ *Русинов Р. К.* Правовое регулирование и его механизм // Теория государства и права. / Русинов Р. К.; под ред. В. М. Корельского, В. Д. Первалова. – М.: Изд. группа «Инфра М – Норма», 1997. – С. 257.

² *Недбайло П. Е.* Советские социалистические правовые нормы / Недбайло П. Е. – Львов: Изд-во Львовск. ун-та: Госюриздат, 1959. – 169 с. – С. 88.

³ *Русинов Р. К.* Вказана праця. – С. 488.

⁴ *Черданцев А. Ф.* Теория государства и права: Учебник для вузов. – М.: Юрайт, 2001. – С. 256.

⁵ *Пиголкин А. С.* Формы реализации норм общенародного права / А. С. Пиголкин // Советское государство и право. – 1963. – № 6. – С. 26.

⁶ *Явич Л. С.* Проблемы правового регулирования советских общественных отношений / Явич Л. С. – М.: Изд-во юрид. лит., 1961. – 172 с. – С. 26-29.

⁷ *Горшенев В. М.* Способы и организационные формы правового регулирования в социалистическом обществе / В. М. Горшенев. – М.: Юрид. лит., 1972. – 256 с. – С. 19.

⁸ *Гойман В. И.* Право в системе нормативного регулирования // Общая теория права и государства / Гойман В. И.; под ред. В. В. Лазарева. – М.: Юристъ, 2001. – С. 145.

⁹ *Матузов М. И.* Правовые режимы: вопросы теории практики / Матузов М. И. // Правоведение. – 1996. – № 1. – С. 17-18.

¹⁰ *Алексеев С. С.* Общие дозволения и общие запреты в советском праве / Алексеев С. С. – М.: Юрид. лит., 1989. – 286 с. – С. 185.

¹¹ *Малько А. В.* Стимулы и ограничения в праве // Теория государства и права / А. В. Малько / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. – М.: Юристъ, – 1987. – С. 644-645.

¹² *Исаков Б. В.* Правовые режимы и их совершенствование // XXVI съезд КПСС и развитие теории права / Исаков Б. В. – Свердловск. – 1982. – С. 35.

¹³ *Аксененко Г. А.* Правовой режим земель сельскохозяйственного назначения / Г. А. Аксененко, материалы Второго советско-итальянского «круглого стола» по вопросам сельскохозяйственного права, (Москва, июль 1975 г.); [ред. коллегия: Беляева З. С. и др.]. – М.: Ин-т гос-во и права АН СССР, 1977. – С. 55.

¹⁴ *Краснов Н. И.* Понятие и особенности правового режима государственного земельного фонда и отдельных категорий земель / Н.И. Краснов // Общая теория советского земельного права. – М.: Наука, – 1983. – С. 346.

¹⁵ *Семчик В. І.* Правовий режим земель сільськогосподарського призначення // Земельне право: академ. курс / Семчик В. І., за ред. В. І. Семчика., П. Ф. Кулинича. – К.: Вид. дім «Ін Юре», 2001. – С. 72.

¹⁶ *Титова Н. І.* Особливості правового режиму земель сільськогосподарського призначення // Землі сільськогосподарського призначення: права громадян України: наук.-навч. посіб. / Титова Н. І. – Львів: ПАІС, 2005. – С. 65.

¹⁷ *Иконицкая И. О.* Земельное право Российской Федерации: учеб. / Иконицкая И. О. – М., 2002. – 327 с. – С. 200.

¹⁸ *Земля и право.* Пособие для российских землевладельцев / Руковод. авт. колл-ва и отв. ред. С. А. Боголюбов. – М.: Издат. Группа НОРМА-ИНФРА, 1998. – 360 с. – С. 34.

¹⁹ *Земельний кодекс України від 25 жовт. 2001 р.* – № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3-4. – Ст. 27.

²⁰ *Мирошниченко А. М., Марусенко Р. І.* Науково-практичний коментар Земельного кодексу України. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. – 712 с.

²¹ *Тарахонич Т. І.* Правове регулювання як форма соціального регулювання // Теорія держави і права: акад. курс / Тарахонич Т. І. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – С. 297.

²² *Семчик В. І.* Предмет і система земельного права // Земельне право: академ. курс / Семчик В. І.; за ред. В. І. Семчика, П. Ф. Кулинича. – К.: Вид. дім «Ін Юре», 2001. – С. 17.

²³ *Скакун О.Ф.* Теорія держави і права: підруч. / Скакун О. Ф. – Х.: Консум, 2008. – 656 с. – С. 496.

Резюме

Наукова стаття присвячена теоретичному питанню співвідношення понять «правове регулювання земельних правовідносин» і «правовий режим земель». На основі порівняльно-правового аналізу досліджено сутність правового регулювання земельних правовідносин і правового режиму земель як юридичних категорій.

Ключові слова: правове регулювання, правове регулювання земельних правовідносин, правовий режим, правовий режим земель.

Резюме

Научная статья посвящена теоретическому вопросу соотношения понятий «правовое регулирование земельных правоотношений» и «правовой режим земель». На основании сравнительно-правового анализа исследовано сущность правового регулирования земельных правоотношений и правового режима земель как юридических категорий.

Ключевые слова: правовая регуляция, правовая регуляция земельных правоотношений, правовой режим, правовой режим земель.

Summary

The scientific article is devoted a theoretical research of a parity of concepts «legal regulation of the land law-relations» and «a legal regime of lands». On the basis of the comparative-legal analysis it is investigated a essence of legal regulation of the land law-relations and a legal regime of lands as the legal categories.

Key words: legal regulation, legal regulation of the land law relations, legal regime, legal regime of lands.

Отримано 24.02.2010

О. Б. КИШКО-ЄРЛІ

Оксана Борисівна Кишко-Єрлі, аспірант Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України

ІНСТИТУТ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ВІДНОВЛЮВАНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ ПРИРОДОРЕСУРСНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Такі фактори як негативний вплив паливно-енергетичного комплексу на навколишнє природне середовище, все більша залежність від імпорту традиційного палива та обмеженість існуючих у світі запасів органічного палива, призвели до того, що в багатьох країнах світу були прийняті рішення, спрямовані на пріоритетний розвиток використання відновлюваних джерел енергії.

Питання розширення використання відновлюваних джерел енергії є також актуальним і для України. Зокрема, Україною був ратифікований Договір до Енергетичної Хартії та Протокол до Енергетичної Хартії з питань енергетичної ефективності і суміжних екологічних аспектів¹, а також Кіотський протокол до Рамкової Конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату². Використання відновлюваних джерел енергії є одним із заходів, спрямованих на виконання договірними сторонами своїх зобов'язань за цими документами.

Крім того, у цілій низці нормативно-правових актів України були закріплені основні напрямки державної політики щодо використання відновлюваних джерел енергії, спрямовані на розвиток діяльності в цій сфері (наприклад, Закони України «Про альтернативні джерела енергії»³, «Про альтернативні види палива»⁴, «Про теплопостачання»⁵, «Про електроенергетику»⁶), а також було прийнято ряд документів концептуального та програмного характеру, реалізація положень яких має сприяти поширенню використання відновлюваних джерел енергії.

Запорукою досягнення цілей, визначених у вищезгаданих документах, є належне правове регулювання відносин з використання відновлюваних джерел енергії.

У зв'язку з цим постає питання про визначення місця норм права, що регулюють суспільні відносини з використання відновлюваних джерел енергії, в системі права України.

Проблематика визначення предмету правового регулювання природоресурсного права та його структури як галузі права була предметом дослідження багатьох вчених, зокрема: Ю. С. Шемшученка, І. І. Каракаша, В. І. Андрейцева, Н. Р. Кобецької та інших вчених. Безпосередньо питання правового регулювання використання відновлюваних джерел енергії в межах природоресурсного права України розглядалися Л. О. Бондар.

Метою цієї статті є обґрунтування існування інституту правового регулювання використання відновлюваних джерел енергії в природоресурсному праві України.

З цією метою в першу чергу слід розглянути предмет правового регулювання природоресурсного права, щоб визначити чи належать суспільні відносини, що виникають з приводу використання відновлюваних джерел енергії, до предмету його правового регулювання.

І. І. Каракаш зазначає, що «природоресурсове право України становить відособлено – комплексну сукупність правових норм, що регулюють поресурсові відносини у сфері взаємодії людини і суспільства з природним середовищем з метою забезпечення раціонального і ефективного використання індивідами, колективами і суспільством природних об'єктів та їх ресурсів, а також їх збереження та відтворення в інтересах теперішніх і майбутніх поколінь людей»⁷.

З вищевизначеного випливає, що об'єктом природоресурсного права є природні об'єкти та їх природні ресурси. Ці поняття є різними за своїм змістом.

Так, під природним об'єктом розуміється вся сукупність речовини природи одного виду – землі, вод, лісів та інших – у глобальному або національному масштабі⁸.